ТАРИХ ЖӘНЕ АРХЕОЛОГИЯ
Түпнұсқа мақала/Оригинальная статья/Research paper
DOI: https://doi.org/10.51885/3107-2755_SSADH_2026_3_11

ҒТАХР 10.15.59

Ахметов Е.Б.*

Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Заңнама және құқықтық ақпарат институты», Астана қ., Қазақстан

Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы: цифрлық ортада адам құқықтарын қорғауы

АҢДАТПА. Мақалада Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының жобасы цифрлық дәуір жағдайында адам құқықтарын қорғаудың негізгі құралы ретінде қарастырылады. Цифрландыру мен жасанды интеллект денсаулық сақтау, ақпаратқа қол жеткізу, мәліметтер алмасу сияқты салаларда жаңа мүмкіндіктермен қатар, жеке өмірге қол сұқпау, дербес деректердің құпиялылығы, кемсітушілік және цифрлық теңсіздік қатерлерін күшейтетіні негізделеді.

Жаңа Конституциясының жобасы адам және азамат құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған конституциялық-құқықтық тетіктері, соның ішінде Қазақстан Республикасы Конституциялық Соты, омбудсмен институты және халықаралық адам құқықтары шарттарын имплементациялау рөлі талданады.

Дербес деректерді қорғау, жеке өмірге қол сұқпаушылық, хат-хабар құпиясы, цифрлық түрде экологиялық ақпаратқа қол жеткізу сияқты «цифрлық құқықтардың» конституциялық негіздері және оларды ұлттық заңнамада дамыту қажеттілігі айқындалады. Сондай-ақ ұзақ мерзімді болашақта қоғамдық қатынастарды «цифрландыру», яғни цифрлық құқықтарды айқын бекіту, конституциялық мониторинг, цифрлық шағымдарға арналған бірыңғай платформалар, мемлекеттік және жеке үйымдардың жауапкершілігін нақтылау сияқты шаралар ұсынылады.

Зерттеу нәтижесінде жаңа Конституцияны цифрлық ортадағы адам құқықтарын қорғаудың кешенді доктриналық және институционалдық негізімен толықтыру Қазақстанның халықаралық стандарттарға сай, адам құқықтарына бағдарланған цифрлық құқықтық кеңістік құруына мүмкіндік беретіні қорытындыланады.

ТҮЙІН СӨЗДЕР: цифрлық дәуір, жасанды интеллект, дербес деректер, хат құпиясы, Конституциялық Сот, адам құқықтары.

МҮДДЕЛЕР ҚАҚТЫҒЫСЫ: Автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ЖӘНЕ АЛҒЫС: Зерттеуге демеушілік қолдау көрсетілмеді (жеке ресурстар).

ДӘЙЕКСӨЗ ҮШІН: Ахметов, Е.Б. (2026). Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы: цифрлық ортада адам құқықтарын қорғауы. *Social Sciences & Digital Humanities, 3*(3), 182–196. https://doi.org/10.51885/3107-2755_SSADH_2026_3_11

Мақала тарихы:
Редакцияға түсті: 22.08.2026
Жариялау туралы шешім қабылданды: 02.09.2026
Жарияланды: 30.09.2026

* Хат-хабаршы авторы: Ахметов Ерік Болатұлы, e-mail: Ahmetov.er-0507@mail.ru

Ахметов Е.Б.*

«Институт законодательства и правовой информации» Министерства юстиции Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан

Новая Конституция Республики Казахстан: защита прав человека в цифровой среде

АННОТАЦИЯ. В статье рассматривается проект новой Конституции Республики Казахстан как основного инструмента защиты прав человека в условиях цифровой эпохи. Цифровизация и искусственный интеллект наряду с новыми возможностями в таких сферах, как здравоохранение, доступ к информации, обмен данными, усиливают риски неприкосновенности частной жизни, конфиденциальности персональных данных, дискриминации и цифрового неравенства.

Анализируются конституционно-правовые механизмы проекта новой Конституции, направленные на защиту прав и свобод человека и гражданина, в том числе обращение в Конституционный Суд Республики Казахстан, институт омбудсмена и роль имплементации международных договоров о правах человека.

Определяются конституционные основы «цифровых прав», такие как защита персональных данных, неприкосновенность частной жизни, тайна переписки, цифровой доступ к экологической информации и необходимость их развития в национальном законодательстве. Также в ближайшей перспективе предлагаются такие меры, как «цифровизация» общественных отношений, то есть четкое закрепление цифровых прав, конституционный мониторинг, единые платформы для цифровых жалоб, конкретизация ответственности государственных и частных организаций.

В результате исследования делается вывод, что наполнение проекта новой Конституции комплексной доктринальной и институциональной основой защиты прав человека в цифровой среде позволит Казахстану создать цифровое правовое пространство, ориентированное на права человека, соответствующее международным стандартам.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: цифровая эра, искусственный интеллект, персональные данные, тайна письма, Конституционный Суд, права человека.

КОНФЛИКТ ИНТЕРЕСОВ: Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов.

ФИНАНСИРОВАНИЕ И БЛАГОДАРНОСТИ: Исследование не имело спонсорской поддержки (собственные ресурсы).

ДЛЯ ЦИТИРОВАНИЯ: Ахметов, Е.Б. (2026). Новая Конституция Республики Казахстан: защита прав человека в цифровой среде. *Social Sciences & Digital Humanities, 3*(3), 182–196. https://doi.org/10.51885/3107-2755_SSADH_2026_3_11

* Автор-корреспондент: Ахметов Ерик Булатович, e-mail: Ahmetov.er-0507@mail.ru

Yerik B. Akhmetov*

«Institute of Legislation and Legal Information» of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

New Constitution of the Republic of Kazakhstan: protection of human rights in the digital environment

ABSTRACT. The article considers the draft of the new Constitution of the Republic of Kazakhstan as the main tool for protecting human rights in the digital era. Digitalization and artificial intelligence, along with new opportunities in areas such as healthcare, access to information, data exchange, increase the risks of privacy, privacy of personal data, discrimination and digital inequality.

The constitutional and legal mechanisms of the draft new Constitution aimed at protecting human and civil rights and freedoms are being analyzed, including an appeal to the Constitutional Court of the Republic of Kazakhstan, the institution of the Ombudsman and the role of implementing international human rights treaties.

The constitutional foundations of «digital rights» are determined, such as the protection of personal data, privacy, secrecy of correspondence, digital access to environmental information and the need to develop them in national legislation. Also in the near future, such measures as «digitalization» of public relations are proposed, that is, a clear consolidation of digital rights, constitutional monitoring, unified platforms for digital complaints, specifying the responsibility of public and private organizations.

As a result of the study, it is concluded that filling the draft new Constitution with an integrated doctrinal and institutional basis for protecting human rights in the digital environment will allow Kazakhstan to create a digital legal space focused on human rights that meets international standards.

KEYWORDS: digital era, artificial intelligence, personal data, secret writing, Constitutional Court, human rights.

CONFLICT OF INTEREST: The author declares that there is no conflict of interest.

ACKNOWLEDGEMENTS AND FUNDING: The study had no sponsorship support (own resources).

FOR CITATION: Akhmetov, Y.B. (2026). New Constitution of the Republic of Kazakhstan: protection of human rights in the digital environment. *Social Sciences & Digital Humanities, 3*(3), 182–196. https://doi.org/10.51885/3107-2755_SSADH_2026_3_11

* Corresponding author: Akhmetov Yerik Bulatovich, e-mail: Ahmetov.er-0507@mail.ru

КІРІСПЕ

Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясын қабылдауға байланысты 2026 жылғы конституциялық реформалар мемлекеттің құқықтық және саяси құрылымын дамытудағы маңызды кезеңді білдіреді. Қазіргі заманғы конституциялық реформалар Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясын қабылдаумен ғана емес, мемлекеттік құрылыстың іргелі қағидаттарын өзгертумен де сипатталады, бұл оларды талдау мен іске асыруға кешенді тәсілді талап етеді (Хабриева & Андриченко, 2017).

Билік институттары арасындағы тепе-теңдікті сақтау, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, сондай-ақ конституциялық реттеуді жаңа әлеуметтік-экономикалық шындықтар мен сын-қатерлерге бейімдеу маңызды міндет болып табылатынын атап өткен жөн (Авакьян, 2023). Билік институттары мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету арасындағы теңгерімді сақтау қазіргі заманғы конституциялық реттеудің негізгі міндеті болып табылады. Бұл теңгерімге билікті бөлу, тежеу және тепе-теңдік жүйесі арқылы, сондай-ақ заңнамалық және сот бақылауы арқылы қол жеткізіледі, бұл адамның негізгі құқықтарын құрметтеу кезінде тиімді басқаруды қамтамасыз етеді.

Бұл ретте соңғы онжылдықтардың тәжірибесі көрсетіп отырғандай, реформалар қоғамның ұлттық бірегейлігі мен құндылық бағдарларын ескеруге, сондай-ақ Конституцияны жаңарту процесінің ашықтығы мен заңдылығын қамтамасыз етуге тиіс (Ковлер, 2025).

Бұдан әрі, саяси тұрақсыздықты болдырмау және мемлекеттік институттарға қоғамдық сенімді сақтау үшін өзгерістерге теңдестірілген көзқарас қажеттігіне ерекше назар аударылады.

Тұтастай алғанда, 2026 жылы Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясын қабылдау саяси жүйені жаңғырту, демократиялық институттарды нығайту және қазіргі заманғы сын-қатерлер жағдайында мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру үшін негіз болуға тиіс.

Сонымен қатар, конституциялық нормаларды жаңа әлеуметтік-экономикалық шындыққа бейімдеу қоғамдағы өзгерістерді, сандық және жаһандану сияқты технологиялар мен сын-қатерлерді ескеруді талап етеді.

Конституциялық реформалардың басты мақсаты – мемлекеттік биліктің тиімділігін арттырумен қатар, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың сенімді тетіктерін қалыптастыру. Құқықтық мемлекет жағдайында мемлекеттік билік қоғам мүддесіне қызмет етуге тиіс, ал оның қызметі заңмен шектелуі қажет. Осы тұрғыдан алғанда жаңа Конституция билік пен қоғам арасындағы өзара қарым-қатынастың жаңа моделін қалыптастыруға бағытталған маңызды құқықтық құжат ретінде қарастырылады (Атаханова, 2016).

Құқықтық мемлекет жағдайында мемлекеттік билік халықтың мүддесіне қызмет етуі тиіс. Бұл қағидат биліктің барлық тармақтарының қызметі заңмен шектеліп, олардың әрекеттері Конституция талаптарына толық сәйкес болуы қажет екенін білдіреді. Егер мемлекеттік органдардың қызметі заң аясынан шығып кетсе немесе азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шектесе, онда құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаттары бұзылады. Сондықтан конституциялық реформалар билік органдарының өкілеттіктерін нақты айқындауға, олардың арасындағы тепе-теңдік пен өзара бақылау жүйесін нығайтуға ерекше назар аударады.

Конституциялық өзгерістердің маңызды бағыттарының бірі – адам құқықтарын қорғау жүйесін жетілдіру. Адам құқықтары мен бостандықтары кез келген демократиялық мемлекеттің ең жоғары құндылығы болып саналады. Осыған байланысты жаңа конституциялық нормалар азаматтардың құқықтарын қорғаудың тиімді құқықтық механизмдерін қалыптастыруды көздейді. Мысалы, сот жүйесінің тәуелсіздігін күшейту, азаматтардың әділ сотқа қол жеткізу мүмкіндігін арттыру, заң алдында барлығының теңдігін қамтамасыз ету сияқты шаралар құқықтық мемлекетті дамытудың маңызды шарттары болып табылады (Утегенов, 2026).

Сонымен қатар, конституциялық реформалар мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Уақыт өте келе қоғамның әлеуметтік, экономикалық және саяси қажеттіліктері өзгеріп отырады. Осы өзгерістерге сәйкес мемлекеттік институттар да жаңарып, заман талаптарына бейімделуі қажет. Реформалар мемлекеттік органдардың жұмысын оңтайландырып, шешім қабылдау үдерісін жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде мемлекеттік саясаттың тиімділігін арттырып, халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған шараларды сапалы жүзеге асыруға жағдай жасайды.

Жаңа Конституцияның маңызды ерекшеліктерінің бірі – мемлекет пен қоғам арасындағы өзара іс-қимылдың жаңа моделін қалыптастыруға бағытталуы. Бұл модель мемлекеттік басқарудың ашықтығын, есептілігін және азаматтардың мемлекеттік шешімдер қабылдау процесіне қатысу мүмкіндіктерін кеңейтуді көздейді. Егер бұрын мемлекеттік басқару жүйесінде шешім қабылдау үдерісі негізінен орталықтандырылған сипатқа ие болып, азаматтардың пікірін ескеру деңгейі шектеулі болса, конституциялық реформалар аясында қоғамдық қатысу тетіктерін жетілдіруге және азаматтық бастамаларды қолдауға ерекше назар аударылуда. Осындай өзгерістер демократиялық қағидаттарды нығайтып қана қоймай, мемлекеттік биліктің халық алдындағы жауапкершілігін арттыруға бағытталған (Сабитова & Бердимбетова, 2025).

Қазіргі жағдайда азаматтардың мемлекеттік басқаруға қатысуы дәстүрлі институттармен ғана шектелмейді. Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мемлекеттік органдар мен халық арасындағы байланыстың жаңа нысандарын қалыптастырып, электрондық өтініштер, қоғамдық талқылаулар, онлайн-петициялар, ашық деректер порталдары және электрондық үкімет платформалары арқылы азаматтардың өз пікірін еркін білдіруіне мүмкіндік береді. Бұл құралдар мемлекеттік шешімдердің ашықтығын қамтамасыз етіп қана қоймай, қоғамдық бақылаудың тиімділігін арттырады және мемлекеттік саясаттың халықтың нақты сұраныстарына сәйкес қалыптасуына ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, цифрлық орта демократиялық институттардың дамуына және азаматтардың конституциялық құқықтарын іске асыруына қызмет ететін маңызды құралға айналып отыр.

Сонымен қатар, жаңа конституциялық модель азаматтық қоғам институттарының рөлін күшейтуді көздейді. Қоғамдық ұйымдар, үкіметтік емес ұйымдар, бұқаралық ақпарат құралдары, тәуелсіз сарапшылар және белсенді азаматтар мемлекеттік органдардың қызметіне қоғамдық бақылау жүргізуге, заң жобаларын талқылауға және елдің әлеуметтік-экономикалық әрі саяси дамуына қатысты маңызды мәселелер бойынша өз ұсыныстарын енгізуге мүмкіндік алады. Осындай өзара іс-қимыл мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырып, қоғамдағы сенім деңгейін нығайтады және құқықтық мемлекет қағидаттарының орнығуына ықпал етеді (Жетписов және т.б., 2023).

Цифрлық трансформация жағдайында бұл үдерістер ерекше маңызға ие. Себебі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану азаматтардың мемлекеттік басқаруға қатысу мүмкіндігін кеңейтіп қана қоймай, олардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жаңа тетіктерін қалыптастырады. Осыған байланысты жаңа Конституцияның қағидаттары цифрлық дәуір талаптарына бейімделіп, мемлекеттік билік пен қоғам арасындағы тиімді диалогты қамтамасыз етуге, сондай-ақ адамның құқықтары мен заңды мүдделерін қазіргі ақпараттық кеңістікте сенімді қорғауға бағытталған құқықтық негіз ретінде ерекше маңызға ие.

ӘДЕБИЕТКЕ ШОЛУ

Қазақстанның конституциялық дамуы мен адам құқықтарын қорғау тетіктері соңғы жылдары белсенді зерттеліп келеді, бірақ цифрлық ортаға қатысты арнайы еңбектер әлі де аз. Дегенмен, қолдағы зерттеулер жаңа Конституцияның құқықтық сипатын, әлеуметтік құқықтардың конституциялық кепілдіктерін және оларды іске асырудағы институттардың рөлін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы рөлі отандық және шетелдік құқықтанушы ғалымдардың

еңбектерінде кеңінен қарастырылған. Бірқатар қазақстандық зерттеушілер, атап айтқанда Е.Б. Абдрасулов, Л.Т. Жанұзақова, Ж.Е. Молдахметова, А.О. Қасымбек, Ж.Б. Болат және басқа авторлар Конституцияны адамның құқықтық мәртебесін айқындайтын, негізгі құқықтар мен бостандықтардың кепілдіктерін бекітетін әрі олардың тікелей қолданылуын қамтамасыз ететін жоғары заңдық күші бар нормативтік-құқықтық акт ретінде сипаттайды. Олардың еңбектерінде Конституцияның құқық үстемдігін қамтамасыз етудегі, құқықтық мемлекетті қалыптастырудағы және азаматтардың құқықтарын мемлекеттік қорғау тетіктерін жетілдірудегі маңызы жан-жақты талданады. Сонымен қатар, шетелдік конституциялық құқық саласының белгілі ғалымдары Т.Я. Хабриева, С.А. Авакьян және басқа да зерттеушілер конституциялық құқықтарды қорғаудың теориялық негіздерін, конституциялық бақылау институтының рөлін, сондай-ақ қазіргі мемлекет жағдайындағы адам құқықтарының конституциялық кепілдіктерін ғылыми тұрғыдан негіздеген (Хабриева & Андриченко, 2017).

Әдебиеттерге жүргізілген талдау Қазақстан Республикасы жаңа Конституциясының құқық қорғаушылық әлеуеті, әлеуметтік конституционализм қағидаттарын дамыту, адамның құқықтары мен бостандықтарын тиімді іске асыру, сондай-ақ конституциялық нормалардың тікелей қолданылуы мәселелерінің ғылыми еңбектерде жеткілікті деңгейде зерттелгенін көрсетеді. Бұл еңбектерде конституциялық реформалардың құқықтық мемлекет қағидаттарын нығайтуға, мемлекеттік биліктің жауапкершілігін арттыруға және азаматтардың құқықтарын қорғаудың институционалдық тетіктерін жетілдіруге қосқан үлесі жан-жақты бағаланады.

Сонымен бірге қазіргі цифрлық трансформация жағдайында конституциялық құқықтарды қорғау мәселесі жаңа ғылыми көзқарасты талап етеді. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы, жасанды интеллект жүйелерінің енгізілуі, үлкен деректерді өңдеу, электрондық мемлекеттік қызметтердің кеңеюі және цифрлық платформалардың қоғамдық қатынастарға ықпалы адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын іске асырудың жаңа қырларын қалыптастыруда. Осыған байланысты цифрлық ортада жеке өмірге қол сұқпаушылық, дербес деректерді қорғау, ақпаратқа қол жеткізу, цифрлық сәйкестендіру, интернет кеңістігіндегі сөз бостандығы және алгоритмдік шешімдерден қорғалу сияқты құқықтық мәселелер ерекше өзектілікке ие болып отыр.

Сондықтан ғылыми әдебиеттерде Конституцияның жалпы құқық қорғау әлеуеті жан-жақты зерттелгенімен, цифрлық ортаға бейімделген конституциялық құқықтар мен бостандықтардың мазмұны, оларды іске асыру тетіктері және цифрлық технологиялардың адам құқықтарына ықпалы жеткілікті деңгейде жүйеленбеген. Бұл бағыттағы зерттеулер Конституцияның қазіргі цифрлық қоғам жағдайындағы қолданылу ерекшеліктерін айқындауға, жаңа цифрлық құқықтық қатерлерді бағалауға және адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың тиімді конституциялық-құқықтық тетіктерін әзірлеуге мүмкіндік береді.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Ғылыми мақалада зерттеу мақсатына қол жеткізу және қойылған міндеттерді шешу үшін жалпы ғылыми және жеке-ғылыми әдістердің кешені қолданылды. Әдіснамалық негіз ретінде құқықтық құбылыстар мен процестерді жан-жақты талдауға мүмкіндік беретін заманауи ғылыми таным тәсілдері алынды. Осындай тәсіл зерттелетін мәселенің теориялық және практикалық аспектілерін кешенді түрде қарастыруға, сондай-ақ мемлекеттік қызмет саласындағы заң жобалау қызметінің ерекшеліктерін терең зерделеуге мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістер кеңінен пайдаланылды. Олардың қатарына ең алдымен логикалық талдау әдісі жатады. Аталған әдіс құқықтық нормалардың мазмұнын, олардың өзара байланысын және құқықтық реттеу тетіктерінің тиімділігін анықтауға мүмкіндік береді. Логикалық талдау құқық қолдану тәжірибесінде кездесетін құқықтық құбылыстарды жүйелі түрде қарастыруға және олардың ішкі құрылымын ашуға бағытталған. Бұл әдістің көмегімен заңнамалық нормалардың мазмұны зерттеліп, олардың практикалық қолданылу ерекшеліктері айқындалды (Рсимбетов және т.б., 2026).

Сонымен қатар синтез әдісі қолданылды. Бұл әдіс зерттелген жекелеген құқықтық құбылыстар мен процестерді біріктіріп, олар туралы тұтас ғылыми түсінік қалыптастыруға мүмкіндік береді. Синтез нәтижесінде мемлекеттік қызметтегі заң жобалау қызметінің негізгі бағыттары, құқықтық реттеу тетіктері және оларды жетілдірудің перспективалары анықталды.

Жалпы ғылыми әдістер қатарында салыстырмалы әдіс те маңызды орын алды. Аталған әдіс ұлттық заңнаманы шетелдік мемлекеттердің құқықтық тәжірибесімен салыстыруға мүмкіндік береді. Салыстырмалы-құқықтық талдау барысында әртүрлі елдердегі заң жобалау қызметінің ұйымдастырылуы, құқықтық реттеу тәсілдері және құқық қолдану тәжірибесі зерделенді. Бұл өз кезегінде отандық заңнаманың артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтауға, сондай-ақ халықаралық тәжірибеде тиімділігі дәлелденген құқықтық тетіктерді айқындауға мүмкіндік берді (Рсимбетов және т.б., 2026).

Жеке-ғылыми әдістердің ішінде статистикалық әдіс пайдаланылды. Бұл әдіс құқық қолдану тәжірибесіне қатысты сандық көрсеткіштерді талдау арқылы зерттелетін құбылыстардың даму үрдістерін анықтауға мүмкіндік береді. Статистикалық деректерді пайдалану құқықтық реттеудің тиімділігін бағалауға және қолданыстағы заңнаманы жетілдіру қажеттілігін негіздеуге ықпал етеді.

Сондай-ақ әлеуметтік әдіс қолданылды. Оның көмегімен құқықтық нормалардың қоғамдық қатынастарға әсері, олардың әлеуметтік тиімділігі және азаматтардың құқықтық институттарға деген көзқарасы талданды. Әлеуметтік зерттеу тәсілдері құқықтық реттеудің нақты қоғамдық қажеттіліктерге қаншалықты сәйкес келетінін бағалауға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында құқықтық әдіс те пайдаланылды. Бұл әдіс құқықтық құбылыстардың жалпы заңдылықтарын анықтауға және олардың даму үрдістерін ғылыми тұрғыдан түсіндіруге бағытталған. Номотетикалық тәсіл құқықтық реттеу жүйесінің тұрақты элементтерін айқындауға және олардың құқық қолдану тәжірибесіндегі рөлін бағалауға мүмкіндік береді (Укин және т.б., 2025) .

Сонымен қатар зерттеуде эмпирикалық әдістер кеңінен қолданылды. Атап айтқанда, құқық қолдану практикасын талдау заң жобалау қызметінің нақты нәтижелерін зерттеуге, қолданыстағы құқықтық нормалардың тиімділігін бағалауға және оларды жетілдіру бағыттарын анықтауға мүмкіндік берді. Құқықтық нормаларды түсіндіру әдісі олардың мазмұнын, мақсатын және қолдану ерекшеліктерін айқындау үшін пайдаланылды. Ал формалды-құқықтық талдау заңнамалық актілердің құрылымын, құқықтық терминологияны және құқықтық реттеудің ішкі логикасын зерттеуге бағытталды.

Осылайша, зерттеу барысында жалпы ғылыми және жеке-ғылыми әдістердің үйлесімді қолданылуы мемлекеттік қызметтегі заң жобалау қызметін жан-жақты әрі кешенді зерделеуді қамтамасыз етті. Осындай әдіснамалық тәсіл қолданыстағы құқықтық реттеудің ерекшеліктерін анықтауға, құқық қолдану тәжірибесіндегі проблемаларды айқындауға және заңнаманы одан әрі жетілдіру жөніндегі ғылыми негізделген қорытындылар жасауға мүмкіндік берді (Нургалым және т.б., 2026).

НӘТИЖЕЛЕРІ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының жобасы дербес деректерді қорғаудың халықаралық стандарттарын ықпалдастыруға және озық әлемдік тәжірибелерді ескере отырып, ұлттық заңнаманы дамытуға бағытталған, бұл азаматтардың цифрлық технологиялар мен мемлекеттік институттарға сенімін нығайтуға ықпал етеді.

Қазіргі кезеңде цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы жеке өмірге қол сұғылмаушылық және дербес деректерді қорғау мәселелерін ерекше өзекті етіп отыр. Азаматтардың күнделікті өмірі ақпараттық жүйелермен, мобильді қосымшалармен, әлеуметтік желілермен, электрондық төлем құралдарымен және түрлі онлайн-платформалармен тығыз байланысты. Осы процестердің нәтижесінде жеке тұлғалар туралы үлкен көлемдегі ақпарат жиналып, өңделіп және сақталады. Сондықтан мемлекет азаматтардың дербес деректерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған сенімді құқықтық кепілдіктер жүйесін құруы қажет.

Жаңа Конституциясының маңызды ерекшеліктерінің бірі – дербес деректерді қорғау саласындағы халықаралық құқықтық қағидаттарды конституциялық деңгейде бекітуге ұмтылуы. Әлемдік тәжірибеде жеке деректерді қорғау адамның негізгі құқықтарының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл ретте заңдылық, ашықтық, мақсатқа сәйкестік, деректерді өңдеудің мөлшерлестігі және ақпараттық қауіпсіздік қағидаттары ерекше маңызға ие. Аталған қағидаттарды ұлттық құқықтық жүйеге енгізу азаматтардың ақпараттық қауіпсіздігін күшейтуге және олардың құқықтарының тиімді қорғалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді (Нургалым және т.б., 2026).

Сонымен қатар Конституция азаматтардың өз деректеріне қатысты бақылау жасау құқығын кеңейтуге бағытталған. Азаматтар қандай ақпараттың жиналып жатқанын білуге, оны түзетуге, өңдеуге шектеу қоюға немесе заңда көзделген жағдайларда жоюды талап етуге мүмкіндік алуы тиіс. Осындай құқықтық тетіктер тұлғаның ақпараттық дербестігін қамтамасыз етеді және дербес ақпараттың заңсыз пайдаланылу қаупін төмендетеді.

Дербес деректерді қорғау саласындағы конституциялық кепілдіктер мемлекеттік органдарға ғана емес, сондай-ақ жеке ұйымдарға, қаржы институттарына, байланыс операторларына және цифрлық платформаларға да қатысты қолданылады. Себебі қазіргі таңда азаматтардың жеке ақпаратының басым бөлігі дәл осы ұйымдардың ақпараттық жүйелерінде сақталады. Осыған байланысты олардың деректердің құпиялылығы мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттері заңнамалық деңгейде нақты белгіленуі тиіс.

Нәтижесінде жаңа Конституцияда көзделген нормалар азаматтардың цифрлық құқықтарын қорғаудың заманауи жүйесін қалыптастыруға бағытталған. Бұл өзгерістер құқықтық мемлекетті нығайтуға, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және қоғамның цифрлық трансформация жағдайындағы тұрақты дамуына ықпал етеді. Ең бастысы, азаматтардың жеке өмірі мен дербес деректерін қорғауға берілетін конституциялық кепілдіктер халықтың цифрлық технологияларға және мемлекеттік институттарға деген сенімін арттырып, олардың құқықтарының сенімді қорғалуын қамтамасыз етеді.

Жеке өмірге және дербес деректерді қорғауға құқық арнайы заңдарда нақтыланады. «Дербес деректер және оларды қорғау туралы» Заңы мен жаңа Конституцияның 21-бабымен бірге құпиялылық режимінің қаңқасын қалыптастырады: деректерді жинау, өңдеу, сақтау және беру реттеледі, бұзушылықтар үшін жауапкершілік, сондай-ақ деректер операторларының ақпарат қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемелері белгіленеді

Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының жобасында адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды күшейтуге бағытталған бірқатар елеулі өзгерістер көзделгенін атап өту қажет. Негізгі жаңалықтардың бірі Қазақстан Республикасы Конституциясының II бөлімін, атап айтқанда Қазақстан Республикасы Конституциясының жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығына арналған жобасының 21-бабын қайта ойластыру болды: «*1. Жеке өмірге қол сұғылмау құқығына, жеке және отбасы құпиясының болу құқығына, цифрлық технологияларды қолдануды қоса алғанда, дербес деректерді заңсыз жинаудан, өңдеуден, сақтаудан және пайдаланудан қорғау құқығына заңмен кепілдік беріледі.*»

«*2. Банк операцияларының, жеке салымдар мен жинақтардың, жазысқан хаттардың, телефон арқылы сөйлескен сөздердің, пошта хабарламаларының және байланыс құралдары, оның ішінде цифрлық технологияларды қолдану арқылы берілетін өзге де хабарламалардың құпиясы заңмен қорғалады. Бұл құқықты шектеуге заңда белгіленген жағдайда және көзделген тәртіппен ғана жол беріледі*».

Баптың бірінші тармағында әрбір адамның жеке өмірге қол сұғылмау құқығы, жеке және отбасы құпиясын сақтау құқығы, сондай-ақ цифрлық технологияларды пайдалану барысында өзінің дербес деректерін заңсыз жинаудан, өңдеуден, сақтаудан және пайдаланудан қорғау құқығы заңмен кепілдендірілетіні көрсетілген. Бұл норма адамның қадір-қасиетін, жеке автономиясын және оның жеке кеңістігін қорғаудың маңызды конституциялық негізін қалыптастырады. Жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы адамның жеке қатынастары, денсаулық жағдайы, қаржылық ахуалы, тұрғылықты жері, байланыстары және басқа да жеке сипаттағы ақпараттардың үшінші тұлғалардың заңсыз араласуынан қорғалуын білдіреді.

Қазіргі уақытта дербес деректер адамның ең құнды ресурстарының біріне айналды. Азаматтар күнделікті өмірде электрондық қызметтерді, әлеуметтік желілерді, мобильді қосымшаларды және түрлі цифрлық платформаларды пайдалану арқылы өздері туралы көптеген ақпарат қалдырады. Мұндай ақпараттың бақылаусыз жиналуы немесе заңсыз пайдаланылуы адамның құқықтары мен бостандықтарына елеулі қауіп төндіруі мүмкін. Сондықтан бапта дербес деректерді қорғауға ерекше назар аударылып, цифрлық технологияларды қолдану арқылы жүзеге асырылатын құқық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған конституциялық кепілдік бекітіледі (Дуйсенов & Әбділда, 2026).

Ұсынылып отырған редакция халықаралық құқықтың жалпыға танылған қағидаттарына да сәйкес келеді. Атап айтқанда, адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 12-бабында және азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің 17-бабында әрбір адамның жеке және отбасылық өміріне негізсіз араласудан қорғалуға құқығы бар екендігі бекітілген. Соңғы жылдары халықаралық құқықтық тәжірибеде цифрлық құпиялылық пен дербес деректерді қорғау мәселелеріне ерекше көңіл бөлінуде. Сондықтан Қазақстан Республикасының Конституциясында осы құқықтарды нақты көрсету халықаралық стандарттарға сәйкес келетін құқықтық жүйені қалыптастыруға ықпал етеді.

Баптың екінші тармағы азаматтардың байланыс құпиясын қорғауға арналған. Онда банк операцияларының, жеке салымдар мен жинақтардың, жазысқан хаттардың, телефон арқылы сөйлескен сөздердің, пошта хабарламаларының және байланыс құралдары арқылы берілетін өзге де хабарламалардың құпиясы заңмен қорғалатыны бекітіледі. Сонымен қатар қазіргі заманғы коммуникация құралдарының ерекшеліктерін ескере отырып, бұл қорғау цифрлық технологиялар арқылы берілетін ақпаратқа да таралады.

Бұл ереженің маңызы өте зор, себебі қазіргі қоғамда адамдардың көпшілік коммуникациясы электрондық пошта, мессенджерлер, әлеуметтік желілер және басқа да цифрлық платформалар арқылы жүзеге асырылады. Мұндай жағдайда азаматтардың электрондық хат-хабарлары мен цифрлық байланыстарының құпиялығын сақтау олардың негізгі құқықтарының бірі ретінде қарастырылуы тиіс. Байланыс құпиясының сақталуы тұлғаның пікір білдіру еркіндігіне, жеке өмірінің қорғалуына және ақпараттық қауіпсіздігіне тікелей әсер етеді.

Банк операциялары мен қаржылық ақпараттың құпиялығын қорғау да ерекше маңызға ие. Азаматтардың қаржылық деректерінің заңсыз жария етілуі немесе пайдаланылуы алаяқтық әрекеттерге, материалдық шығындарға және жеке өмірге қол сұғуға алып келуі мүмкін. Сондықтан қаржылық ақпараттың қорғалуы азаматтардың экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды элементі болып табылады.

Сонымен бірге Конституцияда бұл құқықтардың абсолютті емес екендігі де көрсетіледі. Екінші тармақтың соңғы сөйлемінде аталған құқықтарды шектеуге тек заңда белгіленген жағдайларда және заңмен көзделген тәртіп бойынша ғана жол берілетіні бекітілген. Бұл ереже құқықтық мемлекет қағидатына толық сәйкес келеді, себебі кейбір жағдайларда ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қылмыстардың алдын алу немесе тергеу мақсатында белгілі бір шектеулер енгізу қажеттілігі туындауы мүмкін. Алайда мұндай шектеулер заңдылық, қажеттілік және пропорционалдық қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылуға тиіс.

Конституциялық деңгейде осындай кепілдіктерді бекіту мемлекеттік органдардың, құқық қорғау құрылымдарының және жеке ұйымдардың азаматтардың жеке өміріне араласу мүмкіндіктерін нақты құқықтық шектермен шектеуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде билік пен қоғам арасындағы сенімді нығайтып, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың тиімді жүйесін қалыптастырады.

Жалпы алғанда, Қазақстан Республикасы Конституциясының 21-бабын ұсынылған редакцияда қайта қарастыру азаматтардың жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығын заманауи сын-қатерлер жағдайында қорғауға бағытталған маңызды қадам болып табылады. Цифрлық технологиялардың кең таралуы жағдайында дербес деректердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, байланыс құпиясын сақтау және қаржылық ақпаратты қорғау мәселелері ерекше өзектілікке ие. Сондықтан аталған баптың жаңа редакциясы конституциялық

құқықтарды нығайтып қана қоймай, Қазақстанның демократиялық, құқықтық және адамға бағдарланған мемлекет ретінде дамуына да ықпал етеді.

Айта кетейік, алғаш рет конституциялық деңгейде адам құқықтарына төнген негізгі қауіп-қатерлер көбінесе цифрлық кеңістікпен байланысты. Қазіргі уақытқа дейін Конституцияның нормалары жеке өмірді цифрлық шынайылықты ескермей қорғап келгенін атап өту қажет, дегенмен хат алмасу, дербес деректер, қаржылық ақпарат және іс-қимылдың цифрлық тарихы бұрыннан мемлекет пен корпорациялар тарапынан ғана емес, алаяқтар тарапынан да аса қызығушылық тудыратын объектілерге айналды (Кусаинова & Омарова, 2026).

Осылайша, дербес деректерге қол жеткізу, коммуникацияларды бақылау, сондай-ақ ақпаратты жинау және өңдеу тек техникалық мәселелер ретінде қаралмайды. Мұндай әрекеттер конституциялық сезімтал мәртебеге ие болады және тек қатаң шектелген және заңмен регламенттелген жағдайларда ғана жол беріледі.

Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясының жобасы цифрлық технологиялар қарым-қатынас жасау, ақпарат сақтау және бақылау тәсілдерін түбегейлі өзгерткен классикалық конституциялық құқықтар мен шындық арасындағы ескірген бөліністі жоя отырып, адамның құқықтарын, бостандықтары мен міндеттерін бірыңғай логикаға негіздейді.

Дербес деректер деп жеке тұлғаны тікелей немесе жанама түрде анықтауға мүмкіндік беретін кез келген ақпарат түсініледі. Оларға азаматтың аты-жөні, туған күні, жеке сәйкестендіру нөмірі, тұрғылықты мекенжайы, телефон нөмірі, электрондық пошта мекенжайы және басқа да мәліметтер жатады. Заң осындай ақпаратты жинау, сақтау және пайдалану тек заңды негіздер болған жағдайда және азаматтың келісімімен жүзеге асырылуы тиіс екенін бекітеді.

Құпиялылық режимінің маңызды элементтерінің бірі – деректерді өңдеу тәртібін реттеу. Деректерді жинау белгілі бір мақсатпен ғана жүзеге асырылып, сол мақсатқа жеткеннен кейін оларды сақтау мерзімі шектелуі тиіс. Сонымен қатар деректерді үшінші тұлғаларға беру де нақты заң талаптарына сәйкес жүргізіледі. Бұл талаптар азаматтардың жеке өміріне негізсіз араласудың алдын алуға бағытталған.

Заңнама деректер операторлары мен иелеріне де бірқатар міндеттер жүктейді. Олар ақпараттық жүйелердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, деректердің жоғалуына, өзгертілуіне немесе заңсыз қолжетімділікке ұшырауына жол бермеуге міндетті. Осы мақсатта техникалық және ұйымдастырушылық қорғаныс шаралары қолданылады. Мысалы, ақпаратты шифрлау, қолжетімділікті шектеу, пайдаланушыларды сәйкестендіру және қауіпсіздік аудиттерін жүргізу сияқты тетіктер енгізіледі.

Дербес деректерді қорғау саласындағы заңнаманың тағы бір маңызды қыры – құқық бұзушылықтар үшін жауапкершіліктің белгіленуі. Егер жеке деректер заңсыз жиналса, жарияланса немесе пайдаланылса, кінәлі тұлғалар әкімшілік, азаматтық-құқықтық немесе қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін. Бұл шаралар азаматтардың құқықтарын қорғауға және ұйымдарды заң талаптарын сақтауға ынталандыруға бағытталған.

Бұдан басқа, жаңа Конституцияның жобасы кепілдіктерді нақтылайды және күшейтеді:

1) жеке және отбасы құпиясына қол сұғылмаушылық;

2) банк операцияларының, салымдар мен жинақ ақшаның құпиялары;

3) байланыстың электрондық нысандарын қоса алғанда, хат-хабар алмасу, телефон арқылы сөйлесу, пошта және өзге де хабарлар құпиясы (Утегенов, 2026).

Конституцияда жеке өмір ұғымы кеңеюде және қазіргі заманғы цифрлық және қаржылық шындықты ескеретін өзекті мазмұнға ие болуда. Бұл сандық технологиялар мен қаржылық платформалардың жеке деректерді белсенді пайдалануымен байланысты, бұл азаматтардың құпиялылығын заңсыз қолжетімділіктен және пайдаланудан қорғау үшін нақты құқықтық шеңберлер құруды талап етеді. Заңнама дербес ақпаратты жинауға, өңдеуге және таратуға қатаң шектеулерді қамтамасыз етуге, сондай-ақ осы нормаларды бұзғаны үшін жауапкершілікті көздеуге тиіс.

Бұл үрдіс цифрлық технологиялар мен қаржылық платформалардың жеке деректерді белсенді әрі жаппай пайдалануымен тікелей байланысты. Мемлекеттік органдар, банктер, төлем жүйелері, маркетплейстер, әлеуметтік желілер мен мобильді қосымшалар азаматтар туралы үлкен көлемдегі ақпаратты жинайды, талдайды және коммерциялық мақсатта өңдейді. Осындай жағдайда азаматтардың құпиялылығын, дербес деректерінің қол сұғылмаушылығын қамтамасыз ету үшін нақты әрі тиімді құқықтық шеңберлер құру объективті қажеттілікке айналады.

Осындай құқықтық шеңберлер, біріншіден, жеке деректерді жинаудың, өңдеудің және таратудың айқын қағидаттары мен шектерін бекітуге тиіс: деректер субъкетінің келісімін алу, деректердің мақсатқа сай және жеткіліктілік қағидасы, сақтау мерзімін шектеу, үшінші тұлғаларға беруге тыйым салу немесе оны қатаң регламенттеу және т.б. Екіншіден, заңнама азаматтарға өз деректеріне қол жеткізу, оларды түзету, жою, өңдеуге қарсы шығу сияқты құқықтық тетіктерді қамтамасыз етуі қажет.

Сонымен қатар, Конституциямен кепілдік берілген жеке өмір құпиясын қорғау формалды декларациямен шектелмей, оны бұзғаны үшін нақты жауапкершілік шараларымен нығайтылуы тиіс. Осыған байланысты заңнамада дербес ақпаратты заңсыз жинау, жариялау, үшінші тұлғаларға беру, ақпараттық қауіпсіздік талаптарын сақтамау сияқты құқық бұзушылықтар үшін азаматтық-құқықтық, әкімшілік және қылмыстық жауапкершілік көзделуге тиіс. Цифрлық және қаржылық инфрақұрылым субъектілерінің (банк, оператор, платформа, провайдер және т.б.) деректерді қорғау жөніндегі міндеттері мен жауапкершілік деңгейі нақты белгіленуі маңызды.

Осылайша, жаңа Конституциядағы жеке өмір ұғымының эволюциясы цифрлық дәуірдің сын-қатерлерін бейнелеп қана қоймай, дербес деректерді қорғау саласындағы салалық заңнаманы жаңғыртуға, институционалдық және технологиялық кепілдіктер жүйесін қалыптастыруға бағытталған кешенді құқықтық реформаларды талап етеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жоғарыда баяндалғандарды негізге ала отырып, Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясында бекітілген жеке өмір ұғымы қазіргі заманғы цифрлық және қаржылық шындықтың талаптарына сәйкес келетін неғұрлым кең әрі өзекті мазмұнға ие болады. Егер дәстүрлі құқықтық түсінікте жеке өмір адамның тұрғылықты жеріне, отбасылық қатынастарына, хат-хабар алмасуына және жеке басына қатысты мәліметтермен шектелсе, қазіргі цифрлық қоғам жағдайында бұл ұғым едәуір кеңейді. Бүгінде жеке өмір адамның интернеттегі белсенділігін, әлеуметтік желілердегі ақпаратын, қаржылық операцияларын, биометриялық деректерін, геолокациялық мәліметтерін және цифрлық платформаларда қалдырған өзге де ақпараттарын қамтиды.

Бүгінде жеке өмір тек адамның физикалық кеңістігімен немесе жеке қарым-қатынастарымен ғана байланысты емес. Ол адамның интернеттегі белсенділігін, әлеуметтік желілердегі жарияланымдарын, электрондық хат-хабарларын, іздеу жүйелеріндегі сұраныстарын, мобильді қосымшаларды пайдалану тарихын және әртүрлі цифрлық сервистерде қалдырған ақпараттарын қамтиды. Осындай мәліметтердің жиынтығы адамның өмір салты, қызығушылықтары, әлеуметтік байланыстары және мінез-құлық ерекшеліктері туралы толық ақпарат қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан оларды қорғау жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығының маңызды элементіне айналады.

Сонымен қатар қазіргі кезде қаржылық ақпарат та жеке өмірдің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Банктік шоттар, төлем операциялары, электрондық әмияндардағы қаражат қозғалысы және өзге де қаржылық мәліметтер адамның экономикалық жағдайын ғана емес, оның өмір салты мен күнделікті әрекеттерін де сипаттай алады. Осыған байланысты қаржылық деректердің құпиялылығы азаматтардың жеке өмірін қорғаудың негізгі кепілдіктерінің бірі болып табылады.

Цифрлық технологиялардың дамуы нәтижесінде биометриялық деректердің маңызы да артып келеді. Саусақ іздері, бет-әлпетті тану деректері, көздің тор қабығы туралы мәліметтер

және басқа да биометриялық ақпарат адамның бірегей сәйкестендіру белгілері болып табылады. Мұндай деректердің заңсыз жиналуы немесе пайдаланылуы адамның құқықтары мен бостандықтарына елеулі қауіп төндіруі мүмкін. Сондықтан оларды қорғау жеке өмірді конституциялық деңгейде қамтамасыз етудің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылуы тиіс.

Осыған байланысты жаңа Конституция жеке өмірді қорғаудың заманауи түсінігін қалыптастырады және азаматтардың құпиялылығына әсер етуі мүмкін кез келген әрекеттер үшін нақты құқықтық шеңберлер белгілейді. Осындай құқықтық шеңберлер азаматтардың дербес деректерін жинау, сақтау, өңдеу және тарату процестерінің заңдылығын қамтамасыз етуге бағытталған. Сонымен қатар, олар мемлекеттік органдардың, жеке ұйымдардың және цифрлық платформалардың азаматтардың жеке ақпаратына қатысты қызметін құқықтық тұрғыдан реттеуге мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың дамуы нәтижесінде азаматтардың өмірінің едәуір бөлігі виртуалды кеңістікке ауысты. Мемлекеттік қызметтерді алу, банктік операцияларды жүзеге асыру, білім алу, еңбек қызметін ұйымдастыру және әлеуметтік коммуникациялар көбінесе электрондық форматта жүзеге асырылады. Осындай жағдайда адамның жеке өміріне араласу қаупі бұрынғы кезеңдермен салыстырғанда айтарлықтай артып отыр. Сондықтан Конституция деңгейінде бекітілген құқықтық кепілдіктер азаматтардың цифрлық кеңістіктегі құқықтарын қорғаудың берік негізін қалыптастырады.

Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы мен реформадан кейінгі заңнамасы адамның қадір-қасиетін, оның құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік саясаттың басты құндылығы ретінде қарастырады. Осыған сәйкес құқықтық реттеу адамның жеке басының басымдығы қағидатына негізделеді. Бұл қағидатқа сәйкес мемлекет пен оның институттары азаматтың мүдделеріне қызмет етуге тиіс, ал адамның құқықтары кез келген құқықтық реттеудің негізгі өлшемі ретінде танылады (Сапаргалиев, 2005).

Бірінші кезекте, жаңа конституциялық құрылым адамның жеке өмірін қорғауға бағытталған кепілдіктерді күшейтеді. Азаматтардың жеке және отбасылық құпиясына қол сұғылмауы, олардың қаржылық ақпаратының қорғалуы, электрондық хат-хабарлары мен байланыс құралдары арқылы берілетін мәліметтердің құпиялығы конституциялық қорғау объектісі ретінде айқындалады. Бұл азаматтардың жеке кеңістігін сақтауға және олардың жеке деректерінің заңсыз пайдаланылуының алдын алуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Конституция сөз бостандығы мен ақпаратқа қол жеткізу құқығын қамтамасыз етуге ерекше назар аударады. Қазіргі демократиялық қоғамда сөз бостандығы азаматтардың қоғамдық өмірге қатысуының, мемлекеттік шешімдерді талқылауының және өз пікірін еркін білдіруінің маңызды шарты болып табылады. Цифрлық технологиялардың дамуы бұл құқықтың жүзеге асырылу мүмкіндіктерін кеңейтті. Интернет пен әлеуметтік желілер азаматтарға ақпарат алмасудың, қоғамдық пікір қалыптастырудың және мемлекеттік саясат мәселелерін талқылаудың жаңа құралдарын ұсынды (Ладыгина, 2025).

Осыған байланысты жаңа Конституция цифрлық ортадағы адам құқықтарын қорғаудың кеңейтілген құқықтық шеңберін қалыптастырады. Бұл шеңбер бір жағынан азаматтардың сөз бостандығын, ақпаратқа қол жеткізу құқығын және цифрлық кеңістікте еркін қатысуын қамтамасыз етсе, екінші жағынан олардың жеке өмірін, ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғауға бағытталады. Осындай теңгерім құқықтық мемлекеттің негізгі қағидаттарының бірі болып табылады.

Сонымен бірге, конституциялық кепілдіктердің тиімділігі оларды іске асырудың нақты құқықтық және институционалдық тетіктерінің болуына байланысты. Сондықтан жаңа Конституцияда бекітілген қағидаттарды толық жүзеге асыру үшін бірқатар қосымша шараларды қабылдау қажет.

Ең алдымен, цифрлық құқықтарды одан әрі нақтылау қажеттілігі туындайды. Қазіргі уақытта цифрлық технологиялар жасанды интеллект, үлкен деректерді талдау, биометриялық сәйкестендіру және автоматтандырылған шешім қабылдау жүйелері сияқты жаңа бағыттарды қамтиды. Бұл технологиялар азаматтардың құқықтарына елеулі әсер етуі мүмкін болғандықтан, олардың құқықтық мәртебесін заңнамалық деңгейде нақты айқындау қажет.

Азаматтардың өз деректерін бақылау құқығы, автоматтандырылған шешімдерге қарсылық білдіру мүмкіндігі және цифрлық платформалардың жауапкершілігі сияқты мәселелер құқықтық реттеудің маңызды объектілеріне айналуы тиіс (Табулденова & Акылбекова, 2026).

Екінші маңызды бағыт – дербес деректерді қорғау саласында күшті және тәуелсіз қадағалау жүйесін қалыптастыру. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, азаматтардың дербес деректерін қорғаудың тиімділігі көбінесе осы саладағы тәуелсіз бақылаушы органдардың қызметіне байланысты. Осындай органдар мемлекеттік мекемелердің, коммерциялық ұйымдардың және цифрлық платформалардың деректерді өңдеу қызметіне бақылау жүргізуге, заң бұзушылықтарды анықтауға және азаматтардың шағымдарын қарауға тиіс. Тәуелсіз қадағалау институтының болуы азаматтардың құқықтарын қорғаудың қосымша кепілі ретінде қызмет етеді.

Сонымен қатар сот тәжірибесін дамыту ерекше маңызға ие. Конституциялық нормалардың нақты мазмұны көбінесе соттардың оларды түсіндіруі арқылы қалыптасады. Сондықтан цифрлық құқықтар мен дербес деректерді қорғауға қатысты дауларды қарау бойынша тұрақты және бірізді сот тәжірибесін қалыптастыру қажет. Бұл құқық қолдану тәжірибесінің тұрақтылығын қамтамасыз етіп қана қоймай, азаматтардың өз құқықтарын қорғауға деген сенімін арттырады.

Цифрлық ортадағы қауіп-қатерлердің артуы балаларды және халықтың осал топтарын қорғау мәселесін де өзекті етеді. Кәмелетке толмағандар интернеттегі заңсыз контенттің, кибербуллингтің, алаяқтықтың және психологиялық манипуляциялардың ықпалына жиі ұшырайды. Сол сияқты егде жастағы адамдар, мүгедектігі бар тұлғалар және цифрлық сауаттылығы төмен азаматтар да ерекше қорғауды қажет етеді. Сондықтан балалар мен осал топтарды онлайн қорғаудың бірыңғай стратегиялық тәсілдерін әзірлеу мемлекеттің басым міндеттерінің бірі болуы тиіс.

Демек стратегия құқықтық, білім беру және технологиялық шараларды қамтуы қажет. Бір жағынан, балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ететін құқықтық нормалар жетілдірілуі тиіс. Екінші жағынан, халықтың цифрлық сауаттылығын арттыруға бағытталған бағдарламалар іске асырылуы қажет. Сонымен қатар интернет-платформалар мен цифрлық сервистердің әлеуметтік жауапкершілігін күшейту маңызды.

Осылайша, Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы цифрлық дәуір жағдайында адам құқықтарын қорғаудың жаңа конституциялық моделін қалыптастырады. Ол адамның жеке өмірін қорғауға, сөз бостандығын қамтамасыз етуге және ақпаратқа қол жеткізу құқығын жүзеге асыруға бағытталған кеңейтілген құқықтық шеңберді бекітеді. Алайда бұл кепілдіктердің толыққанды әрі тиімді іске асырылуы цифрлық құқықтарды нақтылауды, дербес деректерді қорғаудың тәуелсіз бақылау жүйесін қалыптастыруды, сот тәжірибесін жетілдіруді және балалар мен халықтың осал топтарын қорғаудың кешенді стратегиясын әзірлеуді талап етеді. Тек осындай жағдайда ғана жаңа Конституцияда бекітілген құқықтар мен бостандықтар цифрлық қоғам жағдайында нақты әрі тиімді қорғалатын болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

Авакьян, С.А. (2023). О роли конституционного права в условиях новых задач и концептуальных решений для политического будущего. *Вестник МГУ*, (1), 3–21. https://elibrary.ru/item.asp?id=50751750 // Avak'jan, S.A. (2023). O roli konstitucionnogo prava v uslovijah novyh zadach i konceptual'nyh reshenij dlja politicheskogo budushhego. *Vestnik MGU*, (1), 3–21. https://elibrary.ru/item.asp?id=50751750

Атаханова, С.К. (2016). Қазақстан Республикасындағы азаматтық сот ісін жүргізудегі адам құқықтарының конституциялық кепілдіктері. *ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы*. https://bulletin-law.kaznu.kz/index.php/journal/ru/article/view/624/618 // Atahanova, S.K. (2016). Qazaqstan Respublikasyndağy azamattyq sot ısın jürgızudegı adam qūqyqtarynyñ konstitutsiialyq kepıldıkterı. *QazŪU Habarşysy. Zañ seriiasy*. https://bulletin-law.kaznu.kz/index.php/journal/ru/article/view/624/618

Дуйсенов, Е.Э., & Әбділда, Д.Ә. (2026). Қазақстандағы киберқауіпсіздікті бағалау, жасанды интеллект енгізу және құқықтық қорғау. *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*, *118*(2), 75–83. https://doi.org/10.26577/japj118220263 // Duisenov, E.E., & Äbdılda, D.Ä. (2026). Qazaqstandağy kiberqauıpsızdıktı bağalau, jasandy intellekt engızu jäne qūqyqtyq qorğau. *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*, *118*(2), 75–83. https://doi.org/10.26577/japj118220263

Жетписов, С.К., Алибаева, Г.А., & Дубовицкая, О.Б. (2023). Protection of personal data in the era of digitalization: Constitutional and legal aspect. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, *3*(74), 68–76. https://doi.org/10.52026/2788-5291_2023_74_3_68 // Zhetpisov, S.K., Alibaeva, G.A., & Dubovickaja, O.B. (2023). Protection of personal data in the era of digitalization: Constitutional and legal aspect. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, *3*(74), 68–76. https://doi.org/10.52026/2788-5291_2023_74_3_68

Ковлер, А.И. (2025). Modern constitutional reforms: The role and tasks of comparative law. *Journal of Foreign Legislation and Comparative Law*, *21*(3), 22–32. https://doi.org/10.61205/jzsp.2025.3.2 // Kovler, A.I. (2025). Modern constitutional reforms: The role and tasks of comparative law. *Journal of Foreign Legislation and Comparative Law*, *21*(3), 22–32. https://doi.org/10.61205/jzsp.2025.3.2

Кусаинова, А.К., & Омарова, А.Б. (2026). Новые вызовы гражданского судопроизводства: защита прав на цифровую информацию и Big Data. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Право*, (4), 50–65. https://journals.vsu.ru/law/ru/article/view/14029 // Kusainova, A.K., & Omarova, A.B. (2026). Novye vyzovy grazhdanskogo sudoproizvodstva: zashhita prav na cifrovuju informaciju i Big Data. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Pravo*, (4), 50–65. https://journals.vsu.ru/law/ru/article/view/14029

Ладыгина, О.А. (2025). *Конституционное право Республики Казахстан: учебное пособие*. Алматы: ADAL KITAP. https://lib.uib.kz/lib/page/8/ // Ladygina, O.A. (2025). *Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: uchebnoe posobie*. Almaty: ADAL KITAP. https://lib.uib.kz/lib/page/8/

Нургалым, К.С., Сатарова, А., & Жарқыннұр, Ж. (2026). Правовое регулирование цифровых технологий: искусственный интеллект и защита персональных данных. Алматы. https://bulletin-interlife.kaznpu.kz/interlife/issue/view/168 // Nurgalym, K.S., Satarova, A., & Jarqynnūr, Zh. (2026). Pravovoe regulirovanie cifrovyh tehnologij: iskusstvennyj intellekt i zashhita personal'nyh dannyh. Almaty. https://bulletin-interlife.kaznpu.kz/interlife/issue/view/168

Рсимбетов, А.С., Жұмаділова, А.С., & Жумадилова, Н.С. (2026). Актуальные вопросы правовой защиты персональных данных в условиях цифровой трансформации. Алматы. https://elibrary.ru/item.asp?id=84251215 // Rsimbetov, A.S., Jūmadılova, A.S., & Zhumadilova, N.S. (2026). Aktual'nye voprosy pravovoj zashhity personal'nyh dannyh v uslovijah cifrovoj transformacii. Almaty. https://elibrary.ru/item.asp?id=84251215

Сабитова, Ш.А., & Бердимбетова, К. (2025). Правовое обеспечение защиты цифровых прав: казахстанский и зарубежный опыт. Алматы. https://bulletin-interlife.kaznpu.kz/ // Sabitova, Sh.A., & Berdimbetova, K. (2025). Pravovoe obespechenie zashhity cifrovyh prav: kazahstanskij i zarubezhnyj opyt. Almaty. https://bulletin-interlife.kaznpu.kz/

Сапаргалиев, Г.С. (2005). *Конституционное право Республики Казахстан: академический курс*. Алматы: Жеті жарғы. https://kazneb.kz/la/catalogue/view/129312 // Sapargaliev, G.S. (2005). *Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: akademicheskij kurs*. Almaty: Jetı jarğy. https://kazneb.kz/la/catalogue/view/129312

Табулденова, Г.Б., & Акылбекова, А.Б. (2026). *Конституционное право Республики Казахстан: учебное пособие*. Алматы. // Tabuldenova, G.B., & Akylbekova, A.B. (2026). *Konstitucionnoe pravo Respubliki Kazahstan: uchebnoe posobie*. Almaty.

Укин, С.К., Нурмагамбетов, Р.Г., & Михайличенко, И.В. (2025). Digital law in the Kazakh legal system: Theoretical and legal aspects. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal*

Information of the Republic of Kazakhstan, *80*(4), 110–125. https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_110 // Ukin, S.K., Nurmagambetov, R.G., & Mihajlichenko, I.V. (2025). Digital law in the Kazakh legal system: Theoretical and legal aspects. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, *80*(4), 110–125. https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_4_110

Утегенов, Ч.К. (2026). Конституционно-правовые гарантии прав человека в Казахстане: теоретические аспекты и практика реализации в условиях цифровой трансформации. *Вестник Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова*, *84*(2), 389–399. https://doi.org/10.70239/arsu.2026.t84.n2.46 // Utegenov, Ch.K. (2026). Konstitucionno-pravovye garantii prav cheloveka v Kazahstane: teoreticheskie aspekty i praktika realizacii v uslovijah cifrovoj transformacii. *Vestnik Aktjubinskogo regional'nogo universiteta imeni K. Zhubanova*, *84*(2), 389–399. https://doi.org/10.70239/arsu.2026.t84.n2.46

Хабриева, Т.Я., & Андриченко, Л.В. (2017). Constitutional reforms in the post-Soviet space: Development trends. *Вестник Пермского университета. Юридические науки*, (37), 272–287. https://doi.org/10.17072/1995-4190-2017-37-272-287 // Habrieva, T.Ja., & Andrichenko, L.V. (2017). Constitutional reforms in the post-Soviet space: Development trends. *Vestnik Permskogo universiteta. Juridicheskie nauki*, (37), 272–287. https://doi.org/10.17072/1995-4190-2017-37-272-287

Автор туралы мәлімет

Ахметов Ерік Болатұлы – PhD докторы, Қазақстан Республикасы Заңнама және құқықтық ақпарат институты, Астана қ., Қазақстан, e-mail: Ahmetov.er-0507@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1618-8231

Сведения об авторе

Ахметов Ерик Булатович – доктор PhD, Институт законодательства и правовой информации Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, e-mail: Ahmetov.er-0507@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1618-8231

Information about the author

Akhmetov Yerik Bulatovich – PhD doctor, Institute of legislation and legal information of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan. Ahmetov.er-0507@mail.ru, ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1618-8231